

која ће каналисати наталожене невоље у смеру испољавања креативних потенцијала. Или, како то нараторка описује:

Осим тога, та Милена М. ме је спасила да ме живот запослене и удате жене не избаци на неку од свјетских обала на којој мора и океани избацују насукане китове и друге крепане животиње које нису изашле на крај са промјенљивим и хировитим условима који владају у свјетским водама у којима само храбри, и поготово покварено довитљиви, опстају.

Шта још остаје за утеху? Топли дом и сунчана плажа, породични миље у којем се на љубав и пажњу одговара истим интензитетом, интимни забран. Све то омогућује да пређени пут од уморне и презапослене жене ка списатељски настројеној Милени М. буде што краћи. Иако се радња романа дешава у развијеној западној земљи, универзалност патње продуховљене и амбициозне жене, боли и понижења која трпи на путу самоспознаје омогућују српским и балканским, уморним и несхваћеним женама, затеченим и неснађеним на исто тако неуређеном радном тржишту, истинску, демаскирану емпатију.

Драѓана В. ТОДОРЕСКОВ

„ЗАПАМЋЕЊА” ВАСИЛИЈА КРЕСТИЋА

Василије Крестић, *Запамћења*, Матица српска, Нови Сад 2016

После толиких вредних књига и расправа, Василије Крестић се одлучио да објави своје мемоаре, за које је употребио српску реч „запамћења”. Мемоаре обично пишу државници и истакнути политичари, који сматрају да њима могу унеколико допунити, па и изменити представу коју утврђене историјске чињенице стварају о њима. Углавном постоје два мотива за писање мемоара: први је улепшавање представе о себи, а други је пребијање рачуна са својим неистомишљеницима и политичким супарницима. Прва врста је скоро безвредна, док друга може бити изузетно занимљива, пошто вешт писац добро зна да своје противнике најуспешније може наружити ако наводи поуздане и истините, а за њих непријатне и погубне чињенице.

Крестићеви мемоари не припадају ни једној ни другој врсти. Они су заправо спис о повести коју је Василије Крестић доживео и о људима с којима је у струци и науци сарађивао или се с њима сукобљавао. Једини изузетак представља уводни део којим је хтео да прикаже да је припадник једне од најстаријих српских породица у Војводини и да је по дубокој старини Лала из Баната. Тако сазнајемо да су његови преци живели

у Банату и пре Велике сеобе Срба 1690. године, да су се неки иселили у Русију, а да су током XVIII и XIX века били трговци, официри, свештеници, а касније адвокати и инжењери. Посебну пажњу посветио је свом прадеди Михаилу Крестићу и деди Васи Крестићу, по којем је добио име, а потом и свом оцу, мајци и брату. Као историчар, Василије Крестић је знао да се у монографији о Ђали или северном делу Баната Крестићи могу само поменути поред толиких других земљака и сународника, и да их једино он у својим мемоарима може подробније приказати и сачувати од заборавља. И то је учинио са заиста дирљивом бригом и хвале вредном пажњом.

Оно што већ на почетку ових мемоара плени знатижељу читаоца, јесу леп језик и израђен стил писања, који понекад заискри и надахнутим и упечатљивим речима. Тако поводом страшне несреће која је глобраде и војним вештинама необучене Ђалинце снашла на Сремском фронту, он вели да је то било „време туге, очаја, црнине и горчине” (стр. 49), а поводом невоље која га је снашла у Новокнежевачкој гимназији још је додао да је то био његов „први сусрет са злим временима и нечасним људима” (55). Ономе ко је боље упућен у политичку филозофију и антропологију, Крестићеве прикази таквих моралних наказа какви су били Тома Гранфил, Слободан Берберски Лала и Људевит Дркулећ били би већ довољни да развије теорију антрополошког песимизма.

Но, оно што је у овим мемоарима кључно, било је полазно начело којим се Василије Крестић приликом њиховог писања руководио. То је начело истине, односно став да историчар ни по коју цену не може и не сме да пренебрегне релевантну чињеничку истину. То своје полазно становиште Крестић је изградио још као млад историчар, а потврдио га у сучељавању с професором Васом Чубриловићем, који је покушао да га заустави у непристрасном и на неспорним научним чињеницама заснованом процењивању и квалификовању српско-хрватских односа. По казивању самог Крестића, Чубриловић је био „спреман на компромис, на прећуткивање истине, (...) заговарао [је] тезу да историчар не сме да кривотвори чињенице, али да понекад треба да прећути истину” (113).

Василију Крестићу ни на памет није падало ово друго. Он је у својим радовима, па и у овим мемоарима, следио начело којим су се руководили сви велики историчари, а које је језгровито изразио Полибије када је рекао: „Добар човек треба да воли своје пријатеље и домовину и заједно са пријатељима да мрзи њихове непријатеље. Но, када се неко бави историјом, треба све то да заборави и да често слави и обасипа похвалама своје непријатеље када то њихова дела захтевају, и да често кори и немилосрдно грди себи најближе људе када на то упућују грешке у њиховим поступцима. Наиме, као што се цело живо биће онеспособљава када му се одузме вид, тако и у историји остаје само некорисна прича када јој се одузме истина” (*Историје*, I, 14). Уз то Василије Крестић, као

историчар, добро зна да потпун и релативно постојан суд о овим његовим мемоарима, као и о целокупном његовом делу, не изричу ове наше маленкости које данас говоре, него да ће то кроз педесет и више година учинити потоњи историчари, чија имена у овом тренутку уопште не можемо знати. Зато је поводом Другог конгреса српских интелектуалаца и књиге *Српско њишање данас*, која је из тог скупа проистекла, рекао да ће историчари изрећи свој суд о онима који су организовали овај конгрес, о њиховим намерама и јавним иступима (232). Ово, нажалост, не знају не само приземни него ни најмоћнији политичари, који, попут оног нашег савременика који је у свом разобрученем самољубљу здружио психолошке портрете и Нерона и Калигуле, заиста верују да је довољно да им за живота скоро сви метанишу и на изборима дају своје непромишљене гласове.

Раније сам већ поменуо да историчар не треба да наводи баш све него само релевантне историјске чињенице, оне чињенице које су, по његовом суду, битне за приказ датих историјских збивања и улоге људи, а нарочито истакнутих појединаца у њима. Када су посреди тешке телесне повреде и озбиљне болести, попут повреде главе Хенриха VIII на једном витешком турниру, која му је унеколико променила личност, и тешког дијабетеса од кога је умро, такве чињенице су и те како важне за разумевање улоге и политике владара и других моћних људи, али су можда сувишне у случају истакнутих историчара.

Једна од важних тема којом се Крестић позабавио у својим мемоарима били су унутрашњи односи у Српској академији наука и уметности, а нарочито питање да ли та највиша научна и уметничка установа треба повремено да разматра озбиљне па и пресудне политичке, економске и културне проблеме с којима се суочавају српски народ и држава. Повод за то били су недовршени Меморандум САНУ из 1986. године и изјава Николе Хајдина, објављена у *НИН*-у, да је као председник протерао политику из САНУ.

Како су судбина Меморандума и збивања поводом њега мање-више познати, за почетак ћу навести добро промишљен Крестићев суд о њему. „Сматрам да је појава Меморандума звездани тренутак Академије, да је она тим документом доказала да је дорасла својим научним и националним обавезама и да је стога њен углед у народу, кад је с разних страна безобзирно била нападана, био на највишем нивоу” (140).

У овом сажетом исказу, који садржи и прелепу синтагму „звездани тренутак Академије”, налазимо далекосежно објашњење шта Академија јесте и шта треба увек да буде. Када Крестић каже да се Меморандумом Академија уздигла до самих звезда, ми само можемо додати да се 11. новембра 1948. године суновратила до самога дна када је сујетног и самољубивог Јосипа Броза Тита снисходљиво и удворички прогласила акламацијом за свог почасног члана. Негде између тог дна и врха кривуда путања ове Академије после Другог светског рата.

Василије Крестић даље објашњава да Меморандум није написан с намером да буде национални програм, који, иначе, попут *Начертанија* Илије Гарашанина, за ширу јавност, а нарочито за непријатеље, мора бити и остати тајна. Меморандум је требало да буде само једнократан одговор на горућа национална и државна питања у једном изузетно кризном тренутку, када поред Комунистичке партије није било других делатних политичких установа. Но, како такође помиње да је приликом оснивања Академије 1887. године утврђено начело да се она не уплиће у политику, поставља се питање о каквој политици је овде реч.

По мом суду, ти наши велики претходници имали су на уму текућу, а пре свега страначку политику, која је у то време већ била укорењена и увелико делила јавност. У такву политику се наравно не треба мешати, па и сам Василије Крестић вели да је „одлучно... против тога да САНУ реагује на дневнополитичке догађаје” (149). У политици, међутим, постоје два, и појмовно и практично, одвојена слоја за које је довољан здрав разум да бисмо их разликовали. Први слој је текућа политика, која се брже или спорије мења и која, наравно, утиче на живот људи, али не допире до самих темеља на којима народ и држава почивају у свом духовном и културноисторијском постојању. Други је дубљи слој оних пресудних чинилаца и својстава који један народ чине народом, а његову државу чврстом и постојаном.

Невоља наших савременика, па и академика, јесте у томе што нису увек кадри да одвоје та два битно различита слоја политике. Када се, рецимо, у новинама и на телевизији у исти мах појављују вести о кандидатима на председничким изборима и о њиховим изгледима да их добију, с једне, и о преговорима у Бриселу са владом самозване државе косметских Албанаца, с друге стране, њима се чини да је и једно и друго текућа политика у коју се не треба мешати. Прво је не само текућа него и страначка политика у коју САНУ заиста не треба да се уплиће. Друго је, међутим, одсудно питање очувања или распродаје нашег територијалног интегритета и суверенитета и Косова као стожера нашег националног и духовно-историјског идентитета. То управо има на уму Василије Крестић када тврди да је Хајдин протерао из Академије само сваку српску политику, а да је увео политику „прећутног саглашавања са свим што је чинила актуелна власт” (158), што је, по мени, удворичка политика.

Велика заслуга Василија Крестића је коначно разоткривање такозваног југословенства Јосипа Јураја Штросмајера и његовог наводног пријатељства према Србима, због којег је 30. јануара 1869. године изабран за почасног члана Српског ученог друштва. То Штросмајерово југословенство Крестић је оценио „као лажно и притворно, које је само по имену било југословенско, а у својој суштини је било хрватско, па и великохрватско” (195). А у својој књизи *Бискуп Штросмајер у свейлостии нових изво-ра* Крестић је подробно анализирао преписку између Штросмајера и

папског нунција у Бечу Серафима Ванутелија, чији се оригинали чувају у Тајном ватиканском архиву.

Тако смо сазнали да је Штросмајер, као добар Хрват, морао мрзети Србе, па њих означавати као „расколнике, шизматике, фоцијевце, бизантинце и крмељивце” (308), док је као добар католик морао мрзео Жидове, и то страшно из дубине своје душе, па их ословљавати „као најгори људски сој, морални отпад и плев/у”, који због убиства Исуса Христа носе на свом челу неизбрисиви жиг проклетства” (308). За Штросмајера Јевреји су били „најгори смутљивци, преваранти и грабежљивци”. Стога је „све зло овог света, мање или више долазило од покварених Јевреја, који су, у савезу са слободним зидарима, желели да овладају светом” (308).

Посебну пажњу заслужује хајка којој је Василије Крестић био подвргнут због свог чланка „О генези геноцида над Србима у НДХ”, који је септембра 1986. године објављен у *Књижевним новинама*. Већ четвртог дана по објављивању био је нападнут у Дневнику II РТС-а, а потом је уследила харанга у *Комунистичу, Борби, Слободној Далмацији, Вијеснику, Ослобођењу, Оку, Данасу, Вечерњем листу, Гласу концила, Марулићу, Magyar Szó-у, Дневнику* и другим листовима. Поред водећих јавних гласила, у ту прљаву кампању против Крестића укључили су се и водећи политичари онога времена, као што су Јуре Билић, Перо Плетикоса, Владо Готовац, Душан Митевић, Живко Кустић, Предраг Матвејевић, председница Друштва књижевника Хрватске Марија Пеакић Микуљан и други.

О заснованости те критике можда најбоље казује потоње сведочење Душка Митевића на судском рочишту, када је признао да је оптужбу против Крестића на седници Председништва Градског комитета СКС изрекао „зато што није знао прави смисао речи генеза, што је, судећи по њеном корену, закључио да је реч о генетици” (200). Водећи хрватски политичари, историчари и књижевници нису били баш толико тупи и глупи као наш Душко Митевић. Оно што је њих погодило и ражестило била је чињеница да је Крестић необоривим доказима показао и доказао да замисао геноцида над Србима није настала неочекивано и напречац 1941. године, већ се дуго стварала и уобличавала током XIX и XX века, а изражавала се у денационализацији, хрватизацији и асимилацији Срба у Хрватској, Славонији и Далмацији.

Они који читају Крестићеве историјске монографије, па и мемоаре, могли би стећи погрешан утисак да је Крестић само борац за истину, али не и национални и политички борац. Он је, међутим, изрицао политичке и моралне судове, али само поводом најозбиљнијих националних и државних питања. Тако поводом преговора које је руководство САО Крајине 12. октобра 1991. године у Паризу водило с амбасадором Хенријем Вајненсом, кординатором тадашње Европске заједнице, у којима је и лично учествовао, Крестић вели да „Европа не мари за Србе ни онолико колико

неки газда брине за свог пса” (214). То би морали знати сви они који се залажу за беспоговорни улазак Србије у Европску унију по цену губитка Косова и Метохије, пошто Европљани, додуше, гаје псе, па их понекад и награде неком већом сумом за реформу државне управе, али их не пријају у чланство.

У озбиљнијим расуђивањима о природи историографије има појединача који тврде да су историчари обрнути пророци, који проричу оно што се већ догодило. Крестић је, међутим, био и прави пророк када је у писму Слободану Милошевићу, којим је одбио чланство у Главном одбору СПС-а, рекао да састав тог Одбора није добар и да „води фијаску не само будуће странке већ, можда, и Србије” (207). Ово Крестићево пророчанство се, нажалост, обистинило.

Напоследку бих додао нешто што одговара мојој нарави, која је склона иронији, па и сарказму. Поводом преласка Васка Попе и Бранислава Букурова у новоосновану Војвођанску академију наука и уметности, Крестић наводи да им је „обећаван... петоструко већи новчани додатак од оног који имају чланови САНУ” (271). Тако смо сазнали како велики новац у двојници Банаћана може лако да разбуди војвођанерску самосвест.

И ови мемоари потврђују да се Крестић уздигао на раменима великих историчара прошлости, а да ће бити узор младим и часним историчарима у будућности.

Косџа ЧАВОШКИ

ТАЛИЈИН ХРАМ

Зорица Несторовић, *Велико доба – историја развијка драме у српској књижевности XVIII и XIX века*, Klett, Београд 2016

Свако подробније сагледавање, истраживање и тумачење савременог театра нужно изискује враћање ка његовим праизворима. Драма XIX века, односно период њеног устоличења, формирања и успостављања развојног тока, тумачена је и праћена углавном од стране ретких истраживача и радозналих читалаца. Имајући у виду данашњи положај српске књижевности, и у оквиру ње поетике драме, које се, морамо признати, тренутно налазе у незавидном положају, а поготову узимајући у обзир перспективу и ставове читалаца новонасталог цивилизацијског поретка, непрестано нас суетичу бројне недоумице. Тако сагледано, нужно нам се намећу питања: откуд, зашто и чему тумачење драме XVIII и XIX века? Зашто се бавити оним о чему је, чини се, готово све већ речено и написано,